

Historická poetika českého dramatu jako prostředek pro výzkum narativní kultury (?)

Aleš Merenus

Po performativním obratu, který zásadně ovlivnil výzkum divadla a divadelnosti a který v současné české teatrologii představuje stále sílící a dynamicky se rozvíjející fenomén, je na čase se znovu vrátit ke zkoumání vztahu divadla a textu, a tím pádem i k stále základnímu módu existence divadelního umění, které v převážně většině případů stojí i nadále na inscenování divadelních her. Jde o to vrátit se znovu k výzkumu dramatické formy a jejích proměn, která lépe než cokoli jiného dokládá vývoj dramatického a zprostředkovaně i divadelního umění v čase. Tento návrat by pak neměl být jakousi jednosměrnou cestou někam nazpátek do tenat normativní poetiky. Naopak, výzkum dramatické formy by se měl maximálně otevřít a propojit se zkoumáním jiných uměleckých druhů, aby nezůstal izolovaný, ale aby mohl přispět k poznání fenoménu, jenž pracovně nazývám termínem *narativní kultura*.⁹¹

Pro pochopení vývoje českého divadla posledních více než sta let je důležité sledovat formální transformace dramatických textů, které často odrážejí a zároveň projektují divadelní konvence určitého období, čímž rozšiřují sféru možného a představitelného. Na druhou stranu však není dobré přehlížet ani díla, která

⁹¹ Pojmem „narativní kultura“ označuji sumu narativních forem (literárních, divadelních, rozhlasových, filmových, televizních, komiksových apod.), které jsou spojeny s jazykově, místně a časově vymezenou kulturní praxí. Při výzkumu narativní kultury jde tedy zejména o komparativní náhled na vyprávěcí formy a jejich proměny v určitém čase a místě.

se snažila co možná nejuvěrněji vyhovět dobové estetické normě či vycházela vstříc soudobé divadelní poptávce a zájmu publika. Případná historická poetika moderního dramatu by se tak rozhodně neměla omezit pouze na popis těch nejuvýraznějších a formálně nejprogresivnějších dramát, ale svůj zájem by měla zaměřit na širší korpus textů, aby zachytila dobovou produkci v její převládající podobě. Cílem takového badatelského úkolu by mělo být vystižení dobových trendů a globálních pravidelností ve formální i tematické struktuře dramatických děl.

Kapitola z historie historické poetiky v českém prostředí

166

Na konci osmdesátých let se historická poetika začala soustavněji pěstovat na půdě Československé akademie věd v badatelském kolektivu sdruženém kolem Vladimíra Macury. Výstupem tohoto vědeckého snažení je kniha *Poetika meziválečné literatury*, která sdružuje stati pokrývající vývoj všech literárních druhů – tedy poezie, prózy i dramatu uvedeného dvacetiletí (ZEMAN 1987). Autoři zde vycházeli z žánrového pojetí literatury, když jednotlivé kapitoly zaměřili například na vývoj balady, psychologického románu apod. Dramatu jsou v knize věnovány hned tři samostatné kapitoly, z nichž dvě zpracoval Pavel Janoušek („Grotoska a revue“ a „Dramatizace“) a jednu Václav Königsmark („Scénář jako typ dramatického textu“). Kniha však neobsahuje žádný jasný a dále využitelný teoretický rámec, který by zřetelně sjednocoval výzkum v různých literárně-druhových oblastech. „Smyslem a cílem pokusu je vysledovat, pojmenovat a vyložit některé souvislosti vývojových proměn poetiky české literatury ve fázi revolučních společenských zvrátů a intenzivního civilizačního rozvoje.“ (ZEMAN 1987: 7) Je jasné, že tento cíl byl do značné míry diktován tehdejšími společenskými podmínkami, když aspoň v úvodu musely zaznít požadované ideologicky zbarvené fráze, aby kniha vůbec mohla vyjít. A i přestože marxistická doktrína v konečném důsledku nijak výrazně nezasáhla do samotných statí, kniha jasně dokládá, že tehdejší přístup jednotlivých badatelů byl spíše intuitivní a obešel se bez jasného teoretického základu, na němž by byl postaven.

Asi nejuvýraznější počín na poli historické poetiky v českém prostředí představuje kniha Pavla Janouška *Rozměry dramatu*,

kteřá se věnuje české meziválečné tvorbě pro divadlo (JANOUSŠEK 1989). Jeho přístup k dramatické produkci je v zásadě žánrový. Jednotlivé texty usouvztažňuje jednak podle námětu, který zpracovávají, jednak podle jejich tvarové příslušnosti a genetické danosti. Jeho postup bere v potaz rovněž vztah jednotlivých textů k soudobé divadelní praxi a dobovému divadelněkritickému diskursu a společenské situaci obecně. Janouškovy rozborů jednotlivých děl ukazují nejen tehdejší možnosti dramatické formy, ale i vztah jednotlivých látek k sociální a kulturní realitě první republiky. Tento přístup pak záměrně nezahrnuje detailněji definovaný teoretický koncept – nestojí na pevně definované abstraktní matici, do níž by se jednotlivá díla mohla vkládat. V *Rozměrech dramatu* mu totiž, jak se domnívám, nešlo ani tak o vytvoření nějakého univerzálního teoretického nástroje, který by se dal využít i při výzkumu dramát jiných období, nýbrž chtěl zachytit formální a tematickou proměnlivost signifikantních dramatických děl konkrétní, časově ohraničené doby. I když je tedy jeho záběr úctyhodný, nijak si nekladl nárok na úplnost a mnohem víc než o rekonstrukci tehdejší estetické normy v knize usiloval o vystižení progresivních či jinak příznačných uměleckých tendencí dané epochy.

Nejnovějším příspěvkem k historické poetice dramatu je studie Bořivoje Srby z roku 2008, v níž autor probírá soudobé transformace dramatického tvaru dané průnikem epických prvků do dramatické struktury (jde zejména o tzv. „nepravidelné“ dramatické texty vznikající na základě epických předloh, ale například i o zapojení montážních technik převzatých z filmového umění). Zároveň zdůrazňuje proměnu pozice dramatického textu, která se stává více služebnou, neboť v současné době texty pro divadlo často vznikají přímo v prostředí určitého divadelního souboru a jsou spjaty s jistou, jasně vyhraněnou divadelní poetikou, čímž se v zásadě ruší tradiční dichotomie textu a inscenace. Toto mísení pak podle Srby vede i k rozrušování hranic mezi žánry a druhy divadla jako takovými. V druhé části svého textu následně probírá dosavadní teoretické přístupy a možnosti, kudy by se výzkum v oblasti historické poetiky mohl ubírat. Sám se pak hlásí především k metodologickým východiskům pražské strukturální školy, která dílo pojímá jako dynamicky se proměňující strukturální mechanismus (SRBA 2008).